

Funded
by the European Union
and the Council of Europe



COUNCIL OF EUROPE



Implemented
by the Council of Europe

QADINLARIN ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNƏ ÇIXIŞI: PRAKTİK HÜQUQŞÜNASLAR ÜÇÜN BƏLƏDÇİ

Dr Şazia Çoudri,
Hüquq Professoru, London Kraliça Mariya Universiteti

Oktyabr 2018

Bu məlumat bülleteninənin məzmunu Avropa Şurasının 2017-ci il sentyabr tarixli «Qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi haqqında hakimlər və prokurorlar üçün təlim vəsaiti» (Müəlliflər: E. Duban və İ Radağiq) əsasında tərtib edilmişdir.

Bu sənəd Avropa İttifaqı və Avropa Şurası tərəfindən maliyyələşdirilən layihə çərçivəsində hazırlanmışdır. Burada ifadə olunmuş fikirlər hər hansı tərəfin rəsmi mövqeyini əks etdirmək üçün əsas götürülə bilməz.

Bu sənədin tam və ya müəyyən hissələrinin təkrar nəşrinə və ya tərcüməsinə dair bütün müraciətlər Kommunikasiya Direktorluğuna (F-67075 Strasbourg Cedex və ya publishing@coe.int) ünvanlanmalıdır. Bu sənədlə bağlı bütün digər yazışmalar Ümumi Demokratiya Direktorluğuna ünvanlanmalıdır.

Üz qabığının tərtibatı və yerləşdirilməsi: KİS Kiyev, Ukrayna

Mündəricat

1. ÜMUMİ PRINSİPLƏR: QADINLARA QARŞI ZORAKILIQLA BAĞLI “ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNƏ ÇIXIŞ” NƏ DEMƏKDİR?	5
<i>Hüquqi /institusional səviyyə</i>	6
<i>Sosial-iqtisadi və mədəni səviyyələr.</i>	6
2. HÜQUQI ÇƏRÇİVƏ	7
3. AİHM-NİN ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNƏ ÇIXIŞ İMKANLARININ TƏMİN EDİLMƏSİ VƏ QADINLARA QARŞI ZORAKILIQ HAQQINDA PRESEDENT HÜQUQU	9
QQZ üzrə fiziki şəxslərin məsuliyyətinin tanınması	9
Pozitiv öhdəliklər haqqında doktorinanın inkişafı	9
Kompleks hüquqi qiymət	10
Hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi	10
Hər tərəfli və səmərəli istintaq	11
Ərizəçinin şəxsi toxunulmazlığına hörmət	11
Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi	12
4. İSTANBUL KONVENSIYASI VƏ ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNƏ ÇIXIŞ	14
5. ZORAKILIQDAN ZƏRƏR ÇƏKMİŞ ŞƏXSLƏRİN ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNƏ ÇIXIŞ İMKANLARININ TƏMİN EDİLMƏSİ HAQQINDA PRAKTİK HÜQUQŞÜNASLAR ÜÇÜN BƏLƏDÇİ	16
Hüquqi vəziyyət (locus standi – məhkəmədə iştirak etmə hüququ)	16
İlkin prosesual məsələlər və istintaq araşdırması	17
Sübutetmə məsələləri	20
İşin nəzəriyyəsi və hüquqi əsaslandırma	24
Hüquqi müdafiə vasitələri.	24
Cəzanın təyin olunması	26
<i>Risqlərin qiymətləndirilməsi</i>	27
Gendərə həssas işlər və məhkəmə zalının idarə olunması	28
<i>Təhlükəsizlik amilləri və risklərin idarə olunması</i>	28
<i>İclasların və məhkəmə zalının təşkilinin planlaşdırılması</i>	31
<i>Zərərlənmiş şəxsləri hüquqları və dəstək xidmətləri barədə məlumatlandırmaq</i>	31
Şahidlər və çəkişən tərəflər arasında qarşılıqlı əlaqələr	32
<i>Qadınlar zorakılıqdan zərərlənmiş şəxslər kimi</i>	32
<i>Zorakılıq şahidləri olan uşaqlar</i>	32
<i>Qadınlar və çoxsaylı ayrı-seçkilik</i>	33
<i>Məhkəmə prosesində gender ayrı-seçkiliyi</i>	34

Ekspertlərin və “Amicus curiae”-in (məhkəmənin dostunun) rolu	34
Mübahisələrin alternativ həlli (MAH)	35
BIBLIOQRAFIYA.	37

1 Ümumi prinsiplər: Qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı “Ədalət mühakiməsinə çıxış” nə deməkdir?

Ədalət mühakiməsinə səmərəli çıxış insan hüquqlarının universal müdafiəsi sistemində çoxsaylı təsbit edilmiş əsas hüquqdur. Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi, qadınlar və kişilər arasında faktiki bərabərliyə nail olmaq öhdəliyi bu hüquqların ayrılmaz tərkib hissəsidir. BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üzrə komitəsi ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının üçün bir-biri ilə əlaqəli altı məsələni qeyd etmişdir ki, bunlar da gender tələblərinə müvafiq ədalət mühakiməsi sisteminin əsasları hesab olunur.¹ Bunlara daxildir: məhkəmə qaydasında müdafiə imkanı; mümkünlük (müvafiq məhkəmə sisteminin mövcudluğu) çıxış imkanı (əlçatımlıq); hesabatlılıq və zərər çəkmiş şəxslər üçün hüquqi müdafiə vasitələri.

Qadınlara qarşı zorakılıq (QQZ) baxımından ədalət mühakiməsinə çıxış dedikdə, dövlətlər tərəfindən aşağıdakılar da daxil olmaqla bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- ölkə qanunvericiliyinə qadınlara qarşı zorakılıq əməllərinin cinayət kimi düzgün müəyyənləşdirilməsini təmin edən dəyişikliklərin edilməsi;
- istintaq və cinayət təqibləri üçün müvafiq prosedurların təmin edilməsi;
- səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə və təzminata nail olmaq.

Qadınlar həm hüquq sistemi daxilində, həm də ondan kənarında ədalət mühakiməsinə çıxış zamanı bir sıra maneələrlə qarşılaşırlar ki, bunlar

¹ Bax: CEDAW/C/GC/33, BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üzrə komitəsinin 23 iyun 2015-ci il tarixli 33 sayılı tövsiyəsi.

ədalət mühakiməsinə səmərəli çıxış üçün aradan qaldırılmalıdır;² bu maneələri iki kateqoriyaya bölmək olar:

Hüquqi /institusional səviyyə

- Ayrı-seçkilik yaradan və ya təsirsiz hüquqi çərçivələr: birbaşa ayrı-seçkilik yaradan hüquq normaları;
- qadınlara qeyri-mütənasib təsir edən məsələlərə dair qanunvericilikdə qadınların ictimai mövqeyini nəzərə almayan gender baxımından “kor” müddəalar və boşluqlar.
- Qanunun qadınlara qarşı ayrı-seçkilik yaradan problemli təfsiri və tətbiqi.
- Hüquq sistemində gender amillərini nəzərə alan prosedurların olmaması kimi təsirsiz və ya problemli prosessual normalar.
- Keyfiyyətsiz hesabatlılıq mexanizmləri (korrupsiya da daxil olmaqla)
- Məhkəmə sistemi işçiləri arasında qadınların az təmsil olunması.
- Ədliyyə orqanları tərəfindən gender stereotipləri və qərəzli mövqelər

Sosial-iqtisadi və mədəni səviyyələr

- Təhsildə, məlumat əldə etmədə və s. Gender fərqlərinin nəticəsi kimi özünün qanuni hüquqları, hüquqi proseduralar və necə hüquqi yardım almaq barədə şəxsin kifayət qədər məlumatlı olmaması
- Maliyyə qaynaqlarının, o cümlədən, hüquqi təmsilçiliyin, hüquqi xidmətlərin, məhkəmə rüsumlarının, məhkəmələrə gedib-gəlmənin uşaqlara qulluğun və sair haqqının ödənilməsi üçün vasitələrinin çatışmazlığı.
- Ailə daxilində vəzifələrin qeyri-bərabər paylanması.
- Gender stereotipləri və mədəni münasibətlər.

² Bax: Avropa Şurasının 2014-2017-ci illər üçün gender bərabərliyi strategiyası. Strateji məqsəd 3: Qadınların ədalət mühakiməsinə bərabər çıxışının təmin edilməsi.

2 Hüquqi çərçivə

Bərabərlik beynəlxalq hüququn əsas dəyərini təşkil edir və və əsas insan hüquqlarına dair bütün sazişlər cinsi əlamət və ya gender əsasında ayrı-seçkiliyi həmin sənəddə sadalanan hüquqların həyata keçirilməsinə münasibətdə və ya müstəqil norma kimi qadağan edir. Qadınların ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış imkanlarının təmin edilməsi Avropa Şurasının 2018-2023-cü illər üçün gender bərabərliyi strategiyasının altı prioritet istiqamətlərindən biridir. Qadınların ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış imkanları ilə əlaqədar gender bərabərliyi standartları müxtəlif standartlarda ifadə olunur və Avropa Şurasının dörd əsas sazişinə əsaslanır:

1. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası (AİHK) və AİHK-nın 12 sayılı Protokolu. AİHK gender baxımdan neytral olsa da, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qadınlara qarşı zorakılıq (C bölməsinə baxın) da daxil olmaqla qadın hüquqları haqqında ədalət mühakiməsinin əsasını təşkil edir və həmçinin, qadınların ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış imkanlarına dair bir neçə əsas prinsipi müəyyən edir. Protokol isə Konvensiyanın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulan məhdudiyyətləri aradan qaldıraraq cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya hər hansı digər əlamətlərə görə ayrı seçkiliyin qadağan olunmasından nəzərdə tutur.
2. Avropa Sosial Xartiyası (ASX) iqtisadi və sosial hüquqlar sahəsində AİHK-nın analoqudur. 1996-cı ildə düzəliş edilmiş Xartiyada hər hansı bir səbəbə görə, o cümlədən, cinsi ayrı-seçkiliyə yol verilmədən insanların mənzil, sağlamlıq, təhsil, məşğulluq, hüquqi və sosial müdafiəsinə və hərəkətinə dair hüquqlarının təmin olunmasına zəmanət verir. Avropa Sosial Hüquqlar Komitəsi (ASHK) xəbərdarlıq sistemi və kollektiv şikayətlər proseduru vasitəsilə üzv dövlətlərin Nizamnaməyə uyğunluğunun monitorinqini aparır.
3. İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında konvensiya cinsi, əmək və digər istismar məqsədləri üçün qadın, kişi və uşaq alverinin qarşısının alınmasına, eləcə də zərər çəkmiş şəxslərin müdafiəsinə və insan alverçilərinin cinayət təqibinə dair hərtərəfli məsələləri əhatə edir. Burada ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi haqqında

müddəə və iştirakçı dövlətlər qarşısına Konvensiyanın həyata keçirilməsinə dair tədbirlərin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində və qiymətləndirilməsində gender bərabərliyinin təşviq edilməsi və hərtərəfli gender yanaşmasının təmin edilməsi öhdəliyi yer alır (Maddə 3). Konvensiyanın müddəalarının dövlətlər tərəfindən praktikada necə tətbiq edilməsi müstəqil monitoring mexanizmi vasitəsilə qiymətləndirilir. Bu monitoring mexanizmi iki mərhələdən ibarətdir: insan alverinə qarşı mübarizə aparən müstəqil Ekspertlər Qrupu (GRETA) və Tərəflər Komitəsi.

4. Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması və onlarla mübarizə haqqında Konvensiya (İstanbul Konvensiyası) insan hüquqları, gender bərabərliyi və cinayət qanunvericiliyi məsələlərindən ətraflı və hərtərəfli şəkildə bəhs edən bir sənəddir. İstanbul Konvensiyasında iştirakçı dövlətlər tərəfindən qadınlara qarşı zorakılığın (QQZ) və məişət zorakılığının (MZ) təsirli şəkildə qarşısını almaq üçün tələb olunan minimum standartlar nəzərdə tutulur. Konvensiyanın həyata keçirilməsini qiymətləndirmək üçün İstanbul Konvensiyasında iki pilləli monitoring mexanizmi var: Qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığına qarşı mübarizə üzrə müstəqil ekspertlər qrupu (GREVİO) və Tərəflər Komitəsi.

3 AİHM-nin ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi və qadınlara qarşı zorakılıq haqqında presedent hüququ

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin sonuncu presedent hüququ ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsində qadınların maneələrlə üzləşdiyini əks etdirmiş və xüsusi olaraq, QQZ halları ilə bağlı işlərdə Məhkəməyə standartları formalaşdırmaq imkanı yaratmışdır.

QQZ üzrə fiziki şəxslərin məsuliyyətinin tanınması

Məhkəmə fiziki şəxslər tərəfindən törədilmiş QQZ formalarını Konvensiya ilə qorunan xüsusi hüquqların pozuntusu kimi tanımaqla qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır (yaşamaq hüququ, məsələn, *Kontrova* Slovakiyaya qarşı (2007)); *Talpis* İtaliyaya qarşı (2017); işgəncənin, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftarın qadağan edilməsi, məsələn, *E və S* və digərləri Slovakiyaya qarşı (2009), *Balsan* Rumıniyaya qarşı (2017)).

Pozitiv öhdəliklər haqqında doktorinanın inkişafı

Bu doktrina fiziki şəxsin və ya dövlət məmurunun hərəkətlərinə və QQZ-nin müxtəlif formalarına aid edilir. Məhkəmə cinsi zorakılığın (*M .C . Bolqarıstana qarşı* (2003)), məişət zorakılığının (*Opuz Türkiyəyə qarşı* (2009)), şəxse qəsdən bədən xəsarəti yetirmə əməlinin (*Sandra Yankoviç Xorvatiyaya qarşı* 2009)) və insan alverinin (*Rantsev Kiprə və Rusiyaya qarşı* (2010)) cəzalandırılması üçün müsbət dövlət vəzifələrini/öhdəliyini nümayiş etdirmişdir.

Kompleks hüquqi qiymət

Kompleks hüquqi qiymət verilməsi prinsipi insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı əməllərin Dövlət, yaxud fiziki şəxslər tərəfindən törədilib-törədilmədiyindən asılı olmayaraq, Dövlətlərin həmin əməllərin araşdırılması, təcibi və cəzalandırılması öhdəliyini nəzərdə tutur. X və Y-nin Niderlanda qarşı olan işdə (1985) Məhkəmə belə qənaətə gəlmişdir ki, pozitiv öhdəliklər Dövlətlərdən yalnız hüquqları pozmaqdan çəkinməyi tələb etmir, eyni zamanda fiziki şəxslərin hüquqlarını digər fiziki şəxslər tərəfindən pozulmadığını təmin etmək üçün proaktiv öhdəliyi tətbiq edir (para. 23). M.C Bolqarıstana qarşı işdə (2003) Məhkəmə hüquqların müdafiəsi üzrə öhdəliklərin rəsmi istintaq aparmaq və zorakılığı cəzalandırmaq (paraqraflar 149-53) vəzifəsini daşdığını müəyyən etmişdir. Maslova Rusiyaya qarşı olan işdə (2009) Məhkəmə “zorlamanın açıq-aşkar alçaldıcı xarakterinin Dövlətin həmin kontekstdə prosessual-hüquqi öhdəliyini vurğuladığı” qənaətinə gəlmişdir (par. 91). Səmərəli rəsmi istintaq məsuliyyət daşıyan təqsirli şəxslərin müəyyən edilməsi və cəzalandırılmasına imkan yaratmalıdır. Məhkəmənin presedent hüququ ilə müəyyən edilmiş səmərəliliyə dair minimum standartlara həm də istintaqın «**müstəqil, qərəzsiz və ictimai nəzarətə**» altında aparılması və səlahiyyətli orqanlar tərəfindən nümunəvi səy və operativlik göstərilməsi» də daxildir (para. 91). Məhkəmə həmçinin, hər hansı fiziki şəxsin həyatına və ya sağlamlığına ‘real və bilavasitə təhlükə’ yarandığı təqdirdə bundan hakimiyyət orqanlarının “xəbəri olduqda, yaxud onların bilməsi lazım olduqda”, məişət zorakılığının qarşısını almaq məqsədilə mühafizə tədbirlərinin görülməsini milli hakimiyyət orqanlarının pozitiv öhdəliyi kimi qeyd etmişdir (bax: Kontrova Slovakiyaya qarşı (2007), Opuz Türkiyəyə qarşı (2009) və Hajduova Slovakiyaya qarşı (2010)). Hakimiyyət orqanları potensial təcavüzkarın təhdidi hələ fiziki zorakılığa (Hajduova) çevrilmədikdə belə müdaxilə etməlidir. Hakimiyyət orqanları qanuni səlahiyyətləri çərçivəsində bəzən zərər çəkmiş şəxsin ifadə etdiyi istəyinə qarşı (*Hajduova*) çıxış edə bilər. Bəzi hallarda müvəqqəti mühafizə tədbirləri görülməlidir (Bevacqua və S Bolqarıstana qarşı (2008)).

Hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi

Hüquqi müdafiə vasitələri **əlçatan** və **təsirli** olmalıdır. Airey İrlandiya qarşı olan işdə (1979) məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxsi zorakı

vəziyyətdən xilas etmək üçün digər məsələlərlə yanaşı olaraq (inter alia), boşanma və ya ayrılma üzrə məhkəmə icraatları vasitəsilə zərər çəkmiş şəxsin **praktiki** (sadəcə nəzəri, yaxud xəyali deyil) mühafizəsini təmin etmək üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin əlçatan və effektivliyinin vacibliyi əks olunmuşdur. Sözügedən səmərəli çıxış imkanları işin mürəkkəbliyi zərər çəkmiş şəxsin məhkəmə prosesləri ilə tanış olmaması, habelə, zərərçəkmiş şəxsin emosional səbəbdən imkanları zəiflədiyinə görə onu təmsil etmək məqsədilə hüquqi yardımın göstərilməsini də nəzərdə tuta bilər.

Hərtərəfli və səmərəli istintaq

Aydın Türkiyəyə qarşı olan işdə (1996) Məhkəmə qərara gəlmişdir ki, zorlama qurbanlarının tibbi müayinələri bu cür qurbanlarla təcrübəsi olan həkimlər tərəfindən aparılmalıdır. Prokuror tərəfindən aparılan istintaqın məqsədi ərizəçinin bakirəliyinin itirib-itirmədiyindən daha çox onun zorlama qurbanı olub-olmadığını müəyyən etməkdən ibarətdir.

Məhkəmə həmçinin qeyd etmişdir ki, Dövlətlər zorlamanın səmərəli şəkildə cəzalandırılmasını nəzərdə tutan cinayət hüquqi normaları qəbul etmək, səmərəli istintaq və məhkəmə təqibi vasitəsilə onları praktikada tətbiq etmək üzrə Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələrinə uyğun olaraq pozitiv öhdəliklər daşdığı üçün 3-cü maddə üzrə öhdəliklər yalnız dövlət rəsmilərinə şamil edilmir.

Bu səbəbdən də zorlama işləri üzrə məhkəmə təqibi ilə əlaqədar zor və ya təhdidlərin tətbiq edilməsinə dair sübutların tələbi həm 3-cü, həm də 8-ci maddənin pozuntusu tərkibini yaradır (M. C Bolqarıstana qarşı (2004), para. 153).

Ərizəçinin şəxsi toxunulmazlığına hörmət

Bütün istintaq və məhkəmə prosesi boyunca ərizəçinin şəxsi toxunulmazlığına hörmət edilməlidir. Əgər qadın istəyi olmadan təcavüzkarla birbaşa qarşıdurma məcbur edilərsə, cinsi zorakılıqla bağlı işlərdə zərər çəkmiş qadınlar adətən cinayət araşdırmasını əlavə travma kimi qəbul edirlər (Y Sloveniyaya qarşı (2015)) .

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi

Bu, Konvensiyanın ədalət mühakiməsinə və məhkəmə müdafiəsi vasitələrinə çıxış zamanı ayrı-seçkiliyə yol verilməməsini nəzərdə tutan əsas prinsipidir. Opuz Türkiyəyə qarşı olan işdə (2009) Məhkəmə ərizəçinin zərər çəkmiş olduğu məişət zorakılığının “qadınlara qarşı ayrı-seçkilik forması olan gender zəminli zorakılıq hesab edilə bildiyi”³ qənaətinə gəlmişdir. Məhkəmə aşağıdakıları qeyd etmişdir:

[...] sözügedən məsələdə iddia edilən ayrı-seçkilik əslində qanunvericiliyə əsaslanmamış, ilk növbədə yerli hakimiyyət orqanlarının ümumi münasibəti, məsələn, məişət zorakılığına məruz qaldığını bildiren qadınlarla polis bölməsində necə rəftar edilməsi, qurbanların səmərəli müdafiə vasitələri ilə təmin edilməsində məhkəmələrin passivliyi ilə şərtlənmişdir (par. 192).

Məhkəmə daha sonra aşağıdakı qənaətə gəlmişdir:

Türkiyədə məhkəmələrin ümumi və ayrı-seçkiliyə səbəb olan passivliyindən, qəsdən edilməsə də, əsasən qadınların əziyyət çəkməsinə dair gəldiyi nəticələri nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin və onun anasının məruz qaldığı zorakılıq ayrı-seçkilik forması olan gender zəminli zorakılıq kimi qəbul edilə bilər.

Son illərdə hökumətin həyata keçirdiyi islahatlara baxmayaraq, məhkəmə sisteminin ümumi məsuliyyətsizliyi və təcavüzkarların işdə rast gəlinən cəzasızlıq halları məişət zorakılığının qarşısının alınması üçün lazımı tədbirlərin görülməsinin kifayət etmədiyini göstərmişdir [...]’ (para. 200).

Eremiya və Başqaları Moldova Respublikasına qarşı olan işdə (2013) ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması prinsipi bir daha təsbit edilmişdir:

[...] hakimiyyət orqanlarının hərəkətləri sadəcə, birinci ərizəçiyə qarşı törədilmiş zorakılıqla bağlı işə baxılmasındakı uğursuzluq, yaxud prosesin gecikdirilməsindən ibarət olmamış, həm də bu cür zorakılığa dəfələrlə haqq qazandırılmasına gətirib çıxarmış və birinci ərizəçiyə qarşı qadın olduğuna görə ayrı-seçkilik münasibətini özündə əks etdirmişdir. Birleşmiş Millətlər Təşkilatının xüsusi məruzəçisinin qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı əldə etdiyi faktlar, onun səbəbləri və fəsadları [...] Moldovanın hakimiyyət orqanları tərəfindən məişət zorakılığı probleminin ciddiliyinin

3 AİHM, Opuz Türkiyəyə qarşı, ərizə № 33401/02, 9 iyun, 2009-cu il tarixli qərar, səh. 200. Qeyd edək ki, Məhkəmənin təşəbbüsü ilə Opuzda başladılmış eyni yanaşma məişət zorakılığı ilə bağlı bir sıra digər işlərdə də tətbiq edilmişdir.

və dərəcəsinin və qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin təsirinin yalnız tam olaraq qiymətləndirilmədiyi təəssüratını yaradır. '(para. 89).

Eyni yanaşma Mudricin Moldova Respublikasına qarşı işində (2013);B-nin Moldova Respublikasına qarşı işində (2013); və N-nin Moldova Respublikasına qarşı işində (2013) tətbiq edilib.

Halbuki, cinsi zorakılığın gender zəminli ayrı-seçkilik məsələsi kimi dəqiq ifadə olunması AİHM-nin hüquq təcrübəsindən kənar qalmışdır. Məhkəmə, QQZ-ı qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bir forması kimi qəbul edən İstanbul Konvensiyasını (Maddə 3) daha çox nəzərə aldığı üçün məsələni bu istiqamətdə inkişaf etdirmək mümkündür (Maddə 3).

4 İstanbul Konvensiyası və ədalət mühakiməsinə çıxış

QQZ ilə bağlı işlərdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ vasitəsilə hazırlanmış standartlar artıq İstanbul Konvensiyasına daxil edilmiş və hüquqi cəhətdən məcburi hesab olunmuşdur. İstanbul Konvensiyası, gender zəminli zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsini asanlaşdırmağa yönəlmiş çoxsaylı müddəalar daxildir, və burada xüsusi olaraq, İştirakçı Dövlətlərdən aşağıdakılar tələb olunur:

- Zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin hüquqlarını müdafiə etmək üçün tədbirlərin icrasını ayrı-seçkiliyə yol vermədən təmin etmək (Maddə 4)
- Zorakılıq əməllərinin qarşısının alınmasını, araşdırılmasını, cəzalandırılmasını və kompensasiya ödənilməsini təmin etmək üçün İştirakçı Dövlətlər tərəfindən lazımi kompleks hüquqi qiymətin verilməsini təmin etmək (Maddə 5)
- Gender stereotiplərini tamamilə aradan qaldırmaq üçün sosial və mədəni davranış formalarının dəyişməsin təşviq edilməsi üçün tədbirlər görmək (Maddə 12)
- Zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslər ilə işləyən mütəxəssislər üçün onların ehtiyacları, hüquqları və bərabərlik üzrə müvafiq təlim hazırlıqları keçirmək (Maddə 15)
- Müvafiq hüquqi məlumatlar vermək (Maddə 19)
- Məlumatların verilməsini təşviq etmək (Maddə 27)
- Zərər çəkmiş şəxslərə müvafiq mülki hüquqi müdafiə vasitələri (Maddə 29) və kompensasiya ilə (Maddə 30) təmin etmək
- Qadınlara qarşı zorakılığın çoxsaylı formalarını kriminallaşdırmaq və ya digər şəkildə cəzalandırmaq (Maddələr 33-40)

- İstintaq və məhkəmə proseslərinin lüzumsuz gecikmə olmadan keçirildiyini (Maddə 49) və hətta, zərər çəkmiş şəxs şikayətini geri götürdükdə belə, prokurorlar tərəfindən proseslərin başlatılmasını və davam etdirilməsini təmin etmək (Maddə 55)
- Zərər çəkmiş şəxsin keçmiş seksual həyatı və davranışı ilə bağlı sübutların istifadəsinə müvafiq və zəruri hallarda yol veriləcəyini təmin etmək (Maddə 54)

vasitəçilik və barışdırma daxil olmaqla məcburi alternativ mübahisə həlli proseslərini qadağan

- Mübahisələrin həlli və qərar qəbul edilməsinin məcburi alternativ proseslərinin o cümlədən, vasitəçilik və barışdırma hallarının qadağan edilməsini təmin etmək (Maddə 48)
- Zərər çəkmiş şəxslərin istintaq və məhkəmə prosesinin bütün mərhələlərində müdafiəsini təmin etmək (Maddə 56)
- Zərər çəkmiş şəxslərin hüquqi yardıma və pulsuz hüquqi yardıma çıxış imkanlarını təmin etmək (Maddə 57).

Beləliklə, İstanbul Konvensiyasının standartları qadınların ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış imkanlarını təmin etmək üçün əsas elementdir. Yuxarıdakı prinsip və standartlar həmçinin, QQZ-a aid olmayan hallara, o cümlədən məşğulluq və ailə məsələlərinə də tətbiq edilməlidir.

5 Zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi haqqında praktik hüquqşünaslar üçün bələdçi

Qadınların ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış imkanlarını təmin etmək məqsədilə praktik hüquqşünaslar öz işlərində gender amillərini nəzərə alan yanaşmanı tətbiq etməli və qanunların bərabərlik və beynəlxalq insan haqlarına dair əsaslandırılmış anlayışlara uyğun şəkildə şərh olunmasını təmin etməlidirlər. Prokurorlar və hakimlər QQZ ilə bağlı işlərdə ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının əldə edilməsi zamanı qadınların qarşılaşdıqları maneələrin aradan qaldırılmasının təmin edilməsinə dair daha fəal yanaşma tətbiq etməlidir. Aşağıdakı yaxşı təcrübələr və prinsiplər gender amillərini nəzərə alan ədliyyə sisteminin əsas komponentlərini təşkil edir və onlar işlərə baxarkən ədliyyə işçiləri tərəfindən tətbiq olunmalıdır.

Hüquqi vəziyyət

(locus standi – məhkəmədə iştirak etmə hüququ)

Cinayət işlərində, xüsusilə də QQZ ilə bağlı işlərdə zərər çəkmiş şəxslər cinayət təqibinin başladılması məqsədilə şahid qismində məhkəmə proseslərinə cəlb edilir. Zərər çəkmiş şəxsin iddia qaldırmaq istəyi olmadıqda, yaxud belə bir hal müəyyən edilmədiyi təqdirdə (məsələn, cinsiyyətçiliyin və ya ayrı-seçkiliyin reklamı) qeyri-hökumət təşkilatlarına və bərabərlik orqanlarına ayrı-seçkiliklə bağlı iddia vermək icazəsinin verilməsi davamlı ayrı-seçkilik nümunələrinin həlli üçün bir vasitədir.

Yaxşı təcrübə: 2012/29 / EU (2012) Avropa İttifaqının Direktivi cinayət qurbanlarının hüquqları, onlara yardım və müdafiə haqqında minimum standartlar və hər bir Aİ ölkəsində formal cinayət prosesində zərər çəkmiş şəxslərə verilən bir sıra hüquqları müəyyən etmişdir. Aşağıdakı hüquqlar zorakılığa məruz qalmış qadınlara xüsusilə aiddir: dinlənilmə və sübut təqdim etmə; təqib olunmamaq qərarına baxış keçirmək (xüsusilə, dövlət ittihamçılarının ittihamları geri götürmək və ya məhkəmə icraatını dayandırmaq barədə qərarları); işin gedişi barədə məlumat almaq (son qərar barədə məlumat, həbs qətimkan tədbiri ilə bağlı məsələlər) və həbsdən azad olmaq və ya qaçmaq barədə məlumatlar məişət zorakılığı ilə bağlı işlərdə olduqca vacibdir. Bu Direktivin icrasına dair təlimatda açıq şəkildə göstərilir ki, prokurorlar və hakimlər zərər çəkmiş şəxslərin hüquqları barədə onları məlumatlandırmağa borcludur. Qeyri-Aİ ölkələrində milli qanunlar cinayət qurbanlarına hüquqlar verir və buna görə də ədliyyə işçiləri bu hüquqların müdafiəsini təmin etməlidir.

Bundan əlavə, zərər çəkmiş şəxslərə yardım edən hüquqi təmsilçilər qismində, o cümlədən, onları hazırlıq iclaslarında və məhkəmədə müşayiət etmək məqsədilə bir sıra ölkələrdə qadınların hüquqlarının müdafiəsi təşkilatlarına məişət zorakılığı və cinsi zorakılıqla bağlı proseslərdə iştirak etmək imkanı verilir.

Bu, İstanbul Konvensiyasının 55 (2)-ci Maddəsində tövsiyə olunur. Avropa Sosial Xartiyasının Əlavə Protokolu ilə iştirakçı dövlətlər xüsusi qurumların kollektiv şikayətlər vermək hüququnu tanıyırlar.

İlkin prosessual məsələlər və istintaq araşdırması

Prokurorlar – Prokurorlar tərəfindən istintaq müddətində nəzərə alınması vacib əsas məsələlər aşağıdakıları əhatə edir:

- İclaslar zamanı **narahatlıq əlamətlərini müəyyən etmək**; hər hansı ikinci dərəcəli qurbana çevrilmək vəziyyətindən uzaq durmaq; zərər çəkmiş şəxsin işinə təyin edilmiş dövlət ittihamçısının kişi, yaxud qadın olduğunu öyrənmək və/yaxud qadın məmurun, ailə üzvünün, dostun, yaxud QHT vəkilinin iştirakını təşkil etmək.
- **İstintaq və sübut toplama prosesinin qanunauyğunluğuna nəzarət etmək** və məhkəmə prosesində tək-cə sübut qismində zərər çəkmiş şəxsin/şahid ifadəsindən asılılığı azaltmaq məqsədilə

müstəntiqlərin hərtərəfli olub-olmadığını və insan hüquqlarının standartlarına riayət edib-etmədiklərini müşahidə etmək. Dövlət ittihamçıları polislə konstruktiv şəkildə iş aparmalı və cinayətin elementlərini sübut etmək üçün düzgün araşdırma üsullarından istifadə barədə təlimat verməlidir. Polis gender stereotiplərinin istintaqa təsir göstərməsinin və sübutların toplanması zamanı yaranan təhlükənin qarşısını almalıdır.

Yaxşı təcrübə: Belçikada Ədliyyə Naziri ilə Baş Prokurorluq cütlülər arasında zorakılıq hadisələri barəsində birgə təlimatında polis və prokurorların istifadəsi məqsədlə məişət zorakılığına dair cinayət qanunvericiliyi üzrə rəhbər qaydalar müəyyən edilir. Bu təlimatda məişət zorakılığı hadisələrinin müəyyən edilməsi və qeydiyyatı və dəlillərin toplanması üçün ümumi standartlar sistemi müəyyən olunur. Bu təlimat zərər çəkmiş şəxsə istiqamətən baxımından qurumlar-arası yanaşmanın bir hissəsini təşkil edir ki, bu da zərər çəkmiş şəxslərin hüquqları barədə maarifləndirilmə və yardım xidmətlərinə istiqamətləndirmə qaydalarını əhatə edir.

- **Qərarın bütün mövcud sübutlara**, məhkum olma ehtimalına və cinayətin ağırlığına əsaslanması. Qərarların qəbul edilməsinə bu hallar təsir göstərməməlidir: məişət zorakılığı və ya təqib etmə və təcavüzkar davranış kimi bəzi gender zəminli zorakılıqların digər cinayətlərə nisbətən daha az əhəmiyyətə malik olması, bu tip əməllərin 'ailə və ya şəxsi məsələlərdən' ibarət olması, yaxud daha böyük ictimai təhlükə yaratmaması, yaxud 'həqiqi zərər çəkmiş şəxsin' kim olması və ya zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxsin 'uyğun davranışının' nə olduğuna dair stereotip anlayışlar.

Yaxşı təcrübə: İstanbul Konvensiyasında iştirakçı dövlətlərdən qadınlara qarşı zorakılıq iddialarının istintaqı və təqib edilməsi üçün *zərərçəkmişin şikayəti (ex parte) və vəzifə borcuna görə (ex officio) aparılan icraatlara* (yəni, onlar zərər çəkmiş şəxsin təqdim etdiyi şikayətdən və ya məlumatdan asılı olmalı deyil) icazə verilməsini tələb edir (Maddə 55). Bu cür siyasətlər prokurorun diskresion səlahiyyətlərinin problemlə şəkildə tətbiqini aradan qaldırmağa kömək edir. Sonradan məhkəmə baxışına cəlb olunacaq işin dayandırılması səbəbi haqqında dövlət ittihamçılarından izahat

vermələrini tələb edən siyasətlər də təqdim edilə bilər. Eyni zamanda, təqibedilmə zərər çəkmiş şəxsin razılığı olmadan həyata keçirildiyi zaman zərərçəkmiş şəxsin mühafizə orderi kimi digər hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış imkanlarının olması çox vacibdir.

Hakimlər – gender amillərini nəzərə alan yanaşmanı təmin etmək üçün bir sıra tədbirləri görə bilər:

- **Mühafizə orderlərinin verilməsi** – Mühafizə orderi üzrə dinləmələr həmçinin, məişət zorakılığı ilə bağlı işlər zamanı Dövlət tərəfindən kompleks hüquqi qiymətin verilməsini nümayiş etdirmək üçün hakim tərəfindən düzgün qərarın verilməsi məqsədilə əldə olunan ilk vacib imkandır.
- **Ehtiyat tədbirləri görmək** – Cinayət araşdırmasının ilkin mərhələlərində zərərçəkmiş şəxslərin/şahidlərin hüquqlarını və ləyaqətini qorumaq və onların ikinci dərəcəli qurbana çevrilmək vəziyyətindən mühafizə edildiyini təmin etmək üçün (məsələn, əgər iş cinsi zorakılıqla bağlı olarsa və məxfilik tələb edərsə ictimaiyyəti dinləmədən çıxarmaq yolu ilə) tətbiq olunur. İstanbul Konvensiyası, zərər çəkmiş şəxslərin/şahidlərin hüquqlarını, maraqlarını və xüsusi ehtiyaclarını istintaqın bütün mərhələlərində müdafiə edildiyini aydın şəkildə qeyd edir (Maddə 56); buraya zərər çəkmiş şəxsin özəl hüquqlarını qorumaq və zərər çəkmiş şəxs ilə təqsirləndirilən şəxs arasında təmasdan çəkinmək məqsədilə zərər çəkmiş şəxslərə təqsirləndirilən şəxsin potensial təhlükəsi haqqında, onların hüquqları və mövcud xidmətlər haqqında məlumatların verilməsi daxildir.
- **Mülki işlərdə ayıq-sayıqlıq** – Hakimlər razılıq prosesinin təşviq edilməsinin məqsədəuyğun olduğunu nəzərə almalı və qadının razılığa gəlməsi üçün təzyiqa məruz qalması ehtimalını da diqqətə almalıdır.
- **İstintaq araşdırması və sübut toplama mərhələlərində** (xüsusilə, məhkəmə-tibbi ekspertiza sübutlarının toplanması və yoxlanılması ilə bağlı) təqib və məhkəmə qərarı üçün təhlükə yarada biləcək **heç bir gecikmənin olmamasının** təmin edilməsi. QZZ ilə bağlı işlərdə sürətləndirilmiş prosedən (sürətli təqib və ixtisaslaşmış məhkəmələr kimi) istifadə etmək yaxşı bir ümumi təcrübədir. Bir sıra ölkələrdə rast gəlinən yaxşı təcrübə ixtisaslaşdırılmış bərabərlik

və kvazi-məhkəmə orqanlarına istintaq aparmaq səlahiyyətinin verilməsidir.

- Əgər bir zərər çəkmiş qadın/şahid məhkəmədəki ifadələrini təkzib edərsə, hakim səbəblərin müəyyən edilməsinə imkan yaratmaq üçün qadını ehtiyatla sorğu-sual etməlidir (məsələn, qadın təqsirləndirilən şəxsin təzyiqlərinə/təhdidlərinə məruz qalmış ola bilər, zəruri olduqda hakim təqsirləndirilən şəxsi məhkəmə zalından çıxara bilər).

Sübutetmə məsələləri

- Ayrı-seçkiliyin müəyyən edilməsi – Gender və ya cinsi zəminli ayrı-seçkiliklə bağlı işlərin məhkəmələrdə başladılması və baxılmasında çətinliklərdən biri də xüsusi tədbirlərin və ya qərarların ayrı-seçkilik yaratdığını təsdiq edən sübutların olmamasıdır. Buna görə də sübutları nəzərdən keçirərkən imtina olunan qaydaların, siyasətlərin və ya təcrübələrin **mənfi təsirlərinə** analoji vəziyyətdə digərlərinə nisbətən müqayisədə konkret qrup şəxslər üçün qeyri-mütənəib şəkildə əlverişsiz olduğunu göstərmək məqsədilə diqqət yetirilməlidir. Ayrı-seçkiliklə bağlı iddialarda sübutetmə vəzifəsinin müəyyənləşdirilməsi və icraata başlamaq üçün tələb olunan kifayət qədər ciddi sübutların mövcudluğu vacib amillər hesab edilir. Dəlillərin təqdim edilməsində zərər çəkmiş şəxslərin rolu, tələb olunan sübutların çəkisi və sübutetmə vəzifəsi cinayət, inzibati və mülki işlər zamanı bir-birindən fərqlənir. Cinayət işləri zamanı zərər çəkmiş şəxsin rolu daha da məhdudlaşır. Tam şübhəsiz olaraq, təqsirləndirilənlən şəxsin ayrı-seçkilik niyyətinin olub-olmadığını müəyyən etmək üçün ayrı-seçkiliyi araşdırmağa və müəyyən etməyə hakimiyyət orqanları cavabdehdir. Təqsirsizlik prezumpsiyası və mümkün sanksiyaların ağırlığı səbəbindən cinayət işlərində sübut standartı daha yüksəkdir. Sübutetmə vəzifəsi dəyişmir. Əksinə, cinsi/gender ayrı-seçkiliyi ilə bağlı mülki və inzibati iş üzrə icraatlar zamanı zərər çəkmiş şəxslərin rolu daha fəal olur və hər bir tərəf iddiasını əsaslandıran sübutları təqdim edir. Aİ Direktivləri və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin (CJEU) presedent hüququ əsasında yaradılmış Avropa qanunvericiliyinə əsasən sübutetmə vəzifəsi iddiaçıdan cavabdehə keçir.

Yaxşı təcrübə: Qadınlar və kişilər arasında bərabərlik haqqında İsveçrə Federal Qanunu (Loi federale sur l'egalite entre femmes et hommes, 24 mart 1995-ci il) İsveçrə Konstitusiyasında nəzərdə tutulan ayrı-seçkiliyə qarşı müddəaların yerinə yetirilməsini qismən asanlaşdırması, xüsusən də məhkəmələrdə bu cür işlərin icraatı qaydalarının müəyyən edilməsi məqsədilə qəbul edilmişdir. Bu Qanunda 'sübutun asanlaşdırılmasına' dair müddəa yer alıb ki, həmin müddəaya görə iddiaçı tərəfindən ayrı-seçkiliyin həqiqətə uyğunluğu nümayiş etdirilən müddət ərzində ayrı-seçkilik faktının dövr ərzində ayrı-seçkiliyin mövcud olması nəzərdə tutulur. Əmək münasibətləri kontekstində, İsveçrə presedent hüququnda müəyyən edilmişdir ki, sübutetmə vəzifəsini dəyişdirmək məqsədilə analoji bir vəziyyətdə eyni işi yerinə yetirən bir kişi işçinin bir qadın işçidən daha çox əməkhaqqı aldığını göstərə bilməsi qadın üçün kifayətdir (məsələn, bir qadın işçinin bir kişi işçiyə nisbətən 15% – 25% az əməkhaqqı əldə edilməsini göstərmək). Ayrı-seçkiliyin prezumpsiyasını aradan qaldırmaq üçün işəgötürən fərqli rəftara haqq qazandırmaq üçün obyektiv bir səbəb göstərməlidir; bu əsaslandırma ayrı-seçkilik dərəcəsinə mütənəib olmalıdır. Bu sübut qaydaları sübutetmə vəzifəsinin bir hissəsini iddiaçının üzərindən götürür və hakim işi asanlaşdırır; hakim əsaslı dəlil olmadan da ayrı-seçkiliyin olması qənaətinə gələ bilər. Bu yanaşma məşğulluq kontekstində ayrı-seçkiliyin tanınmasını kömək etmək üçün qəbul edilmişdir.

Şahid ifadələri, sənədlər, yaxud ümumi məlumat kimi ümumi sübut formaları ayrı-seçkilik haqqında iddialara uyğun ola bilər. Halbuki, praktik hüquqşünasların ayrı-seçkilik iddialarını sübut etmək üçün istifadə edilə bilən digər dəlillərlə – statistik məlumatlarla, mövcud vəziyyətə uyğun testlərlə, suallarla, audio və ya video yazıları ilə, məhkəmə ekspertizasının rəyləri və yanakı sübutlar əsasında çıxarılan nəticələrlə də tanış olması vacibdir. Əksər hallarda birbaşa ayrı-seçkilik faktına dair sübutlarının olmaması ittihamdan imtina və ya iddianın rədd edilməsi üçün əsas kimi istifadə olunur. Bu məsələ İstanbul Konvensiyasında belə ifadə edilir ki, Konvensiyanın "tərəfləri [...] cinayət əməllərinin araşdırılması və təqibinin tam olaraq zərərçəkmişin təqdim etdiyi məlumat və ya şikayətə əsaslanmamasını və [...] araşdırmaların hətta zərərçəkmişin öz ifadə və ya şikayətini geri çəkməsindən sonra da davam edə biləcəyini təmin etməlidir." (Maddə 55).

- Diqqəti zərər çəkmiş şəxsin üzərində cəmləməklə ittiham etmə– Bu, prokurordan tələb edir ki, zərərçəkmiş şəxslər haqqında mülahizələrdən çəkənsin və zorakılıq hadisələri ilə bağlı sübutların təqdim olunmasının zərərçəkmiş şəxslərə fərqli təsir göstərə biləcəyi ehtimalını qəbul etsin. Nəzərə almaq lazımdır ki, bəzi şəxslər hesab edə bilər ki, bu proses başqalarına pis (katartik) təsir göstərsin və yaxud digər tərəfin hüquqlarının və imkanlarının genişləndirilməsi zərər çəkmiş şəxslərin təkrar sarsıntı keçirməsinə səbəb ola bilər.
- *Zərər çəkmiş şəxslə bağlı olmayan, yaxud (əlavə) sübutların istifadəsi – Zərər çəkmiş şəxslə bağlı olmayan sübut zərər çəkmiş şəxsin iddiasını dəstəkləyən, digər mənbələrdən əldə edilmiş sübutlardır. Əlavə sübutlardan o zaman istifadə olunmalıdır ki, zərər çəkmiş şəxs məhkəmədə ifadə verməkdən imtina etsin, onun polisə və ya prokurora verdiyi izahat isə sübut kimi təqdim olunsun. Digər sübut formalarının istifadəsi zərər çəkmiş şəxsə etimadın olmaması demək deyildir. Zərər çəkmiş şəxslə bağlı olmayan, yaxud əlavə sübutların QZQ ilə bağlı işlərdə istifadə edilən geniş yayılmış növlərinin bəziləri bunlardır: polis məmurlarının ifadələri; qonşuların ifadələri və ya digər şahid ifadələri; təcili yardım çağırışlarına polis dispetçerinə edilmiş zənglərə dair qeydlər; CCTV (təhlükəsizlik-nəzarət kameraları) yazıları; yaralanma və hadisə yerinin fotosəkilləri; tibbi tarixçə/aktlar; əvvəlki hadisələrin tarixçəsi (məsələn, təqsirləndirilən şəxsin cinayət tarixçəsi; keçmişdə təcridetmə/mühafizə orderləri; inzibati cərimələr); təqsirləndirilən şəxs tərəfindən zərər çəkmiş şəxslə qurulan rabitə əlaqəsi; Təqsirləndirilən şəxs və ekspert ifadəsi ilə bağlı mənfi xarakterli sübutlar, (xüsusilə də, zorakılığın zərər çəkmiş şəxsə təsiri, ümumi davranışları və zərər çəkmiş şəxslərin reaksiyalarını izah etmək üçün).*
- Zərər çəkmiş şəxslə həssas şəkildə iş aparmaq –zərər çəkmiş şəxsin onun məhkəmə prosesində rolu, baş verəcək hadisələr və riski minimuma endirmək üçün dövlət ittihamçısının görəcəyi tədbirlər barəsində anlayışı olduğunu təmin etmək; əgər şahid məhkəmədə ifadə vermirsə və zərər çəkmiş şəxsi hadisə barəsində lazımsız və təkrarlanan sorğu-sualdan qorumaq məqsədilə zərər çəkmiş şəxsin istintaq materiallarında aydın və hərtərəfli ifadəsinin olduğunu təmin etmək. Məhkəmədə sübutların tətbiqi üsullarına, xüsusilə də zərər çəkmiş şəxsin sarsıntısını və stressini azalda biləcək və hədsiz müdaxilə və təkrarlanan sorğu-sualdan

uzaq durmaq üçün metodlara diqqət yetirilməsi. Məsələn, sübut qismində əvvəlcədən qeydə alınmış video ifadəsindən istifadə etmək; video rəbitəsi və ya təhlükəsizlik-müşahidə (qapalı dövrəli) televiziya vasitəsilə başqa bir otaqdan ifadə almaq. Müdafiə tərəfindən qərəzli, utancverici və ya zərərli sübutların təqdim edilməsi mümkünlüyünü proqnozlaşdırmalı və planlaşdırmalısınız. İstanbul Konvensiyası dövlətlərdən zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin əvvəlki cinsi həyatı və davranışları ilə bağlı dəlillərin yalnız mülki və ya cinayət prosesində “müvafiq və zəruri” olduğu hallarda icazə verilməsi üçün tədbirlər görməsini birmənalı şəkildə tələb edir (Maddə 54).

- Gender stereotiplərindən çəkinmək – Sübut və prosesual normalar zərər çəkmiş şəxslərin etibarlılığına zərbə vuran gender stereotiplərinin ətrafına sədd çəkdiyi üçün mühüm rol oynayır. Aşağıda gender stereotiplinə əsaslanan və onların qarşısını almaq lazım olan üç sübutetmə qaydası var:
 - (1) Təxirəsalınmaz şikayət tələbi: bəzi yurisdiksiyalarda məlumatların gec verilməsi zərər çəkmiş şəxsin iddiasının həqiqiliyini sorğu-sual etmək üçün istifadə edilə bilər. Bu tip dəlilin tələb edilməsi, belə bir stereotipik fərziyyələrə hüquqi forma verir ki, cinsi zorakılıqdan zərər çəkmiş ‘həqiqi’, yaxud ‘ideal’ şəxs zorakılıq haqqında təcili məlumat verəcəkdir.
 - (2) *Təsdiq* tələbi yalnız zərər çəkmiş şəxslərin ifadəsinə əsasən məhkumluğu qadağan edir və zərərçəkmiş şəxsin ifadəsinin digər sübutlarla təsdiq olunmasını hüquqi cəhətdən tələb edir. Bu, digər zorakılıq cinayətləri ilə müqayisədə cinsi zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin üzərinə daha çox sübutetmə vəzifəsi qoyur.
 - (3) Zərər çəkmiş şəxsin əvvəlki cinsi davranışına əsaslanan etibarlılıq problemləri qadınların ismətli, əxlaqlı və ya hörmətli olduğu təqdirdə ona daha çox inanmaq kimi stereotipi özündə əks etdirir. Bu, tərəflərin davranışlarına diqqət yetirməklə cavabdeh tərəfin davranışlarından şübhələnmək əvəzinə, əsl təqsirləndirilən şəxsi deyil, zərər çəkmiş şəxsi məhkəmə qarşısında cavab vermək məcburiyyətində qoyur.

Yaxşı təcrübə: Zorlama barədə qanunlarda zərər çəkmiş şəxsin məhkəmə araşdırması mövzusunda aid olmayan əvvəlki cinsi həyatı, davranışı və ya nüfuzundan istifadənin qadağan edilməsi və ya məhdudlaşdırması belə sübutların daha çox zərər çəkmiş şəxsin etibarına zərbə vurmaq üçün istifadə edilməsi və həmçinin, şəxsi həyata müdaxilə oluna bilməsi mülahizələrinə əsaslanır. Zorlama barədə iddiaçının və ya şahidin şəxsi və ya gizli xarakterli məlumatları açıqlamamaq hüququ haqqında qanun Kanadada, Birləşmiş Krallıqda və ABŞ-da mövcuddur.

Cinsi zorakılıqla bağlı işlərə xas digər problemləli sübut formalarına zor tətbiq edilməsi və ya fiziki mübarizənin olması kimi dəlillər aid edilə bilər ki, bunlar da cinsi zorakılıq həqiqətən də razılaşıdırılmamış olduqda qadının müqavimət göstərəcəyi kimi yanlış fikri əks etdirir.

İşin nəzəriyyəsi və hüquqi əsaslandırma

QQZ ilə bağlı iş üçün hazırlıq görərkən prokurorlar məsələni həm cinayət, həm də ayrı-seçkilik kimi təqdim edən iş nəzəriyyəsi (fərziyyəsi) hazırlamalıdır. Onlar QQZ-nin xarakteri, məsələn, zorakılıq dövrü və onun qadınlara təsiri kimi anlayışların dərk edilməsini inkişaf etdirməli və nümayiş etdirməlidir. Prokurorlar həmçinin cinayət işini icraatını apararkən zərər çəkmiş şəxslərin ziddiyyətli görünən hərəkətlərini izah etməli faktlardan, sübutlardan və statistik məlumatlardan stereotiplərin özlərinin davamlılığını təmin etmək üçün deyil və mifləri təkzib etmək üçün istifadə etməlidirlər.

Hüquqi müdafiə vasitələri

Hüquqi müdafiə vasitələri konkret insan haqlarının pozulmasına qarşı cavab tədbirləri görmək, yanlışlığı aradan qaldırmaq və zərərin əvəzini ödəmək üçün uyğunlaşdırılmalıdır. Mülki işlərdə buna restitusiya (uyğun olarsa bərpa etmək), zərərin təzminatı/kompensasiyası və təkrarlanmamaq üçün tədbirlər aid ola bilər. Məhkəmələr həm də zərər çəkmiş şəxslər üçün reabilitasiya (tibbi və psixoloji baxım və digər sosial xidmətlər) tələbini nəzərə almalıdır. Zərər çəkmiş şəxslər mülki zərəre görə malik olduqları hüquqlarından və ya hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə üsullarından xəbərsiz ola bilərlər və praktik hüquqşünaslar bu seçim variantları barəsində əsas məlumatları hüquqi yardım xidmətləri ilə birgə

təmin etməlidirlər. Təqsirləndirilən şəxsə qarşı maliyyə sanksiyaları adətən təsirsiz olur və qadın ərindən və ya partnyorundan maliyyə cəhətdən asılı olduqda bu hal qadınlara mənfi təsir göstərə bilər.

QQZ ilə bağlı cinayət işlərində müvafiq hüquqi müdafiə vasitələrinin müəyyən edilməsi zorakılığın dinamikasını və zərər çəkmiş şəxsin çəkdiyi zərərin dərk edilməsini tələb edir. İstanbul Konvensiyası müvafiq hüquqi müdafiə vasitələrini müəyyənləşdirmək üçün bir sıra mühüm məsələlərə dair bələdçilik edir. Mülki zərərlər və cinayət məsuliyyətləri üçün hüquqi müdafiə vasitələri ilə qarşılıqlı müstəsnaqlıq olmamalıdır, yəni, QQZ-dən zərər çəkmiş şəxslər cinayət məsuliyyətləri ilə paralel olaraq mülki hüquqi müdafiə vasitələrini (dövlətin təqsirləndirilən şəxsə qarşı) əldə etmək hüququna malik olur (Maddə 29). Zərər çəkmiş şəxslər çəkdiyi zərərin qarşılınması üçün kompensasiya tələb etmək hüququna malikdirlər (Maddə 30).

- Mühafizə orderləri bir sıra zərər çəkmiş şəxsin zorakılığa son qoyması və növbəti zorakılıq hadisələrindən müdafiə məqsədilə müraciət etdiyi mülki, inzibati və ya hətta cinayət işləri üzrə hüquqi müdafiə vasitələridir. İstanbul Konvensiyasında qeyd edildiyi kimi, mühafizə orderləri “digər məhkəmə araşdırmalarından asılı olmayaraq və ya onlara əlavə olaraq” mövcuddur və onları növbəti məhkəmə araşdırmalarında tətbiq etmək mümkündür (Maddə 53). Bundan əlavə, mühafizə orderlərinin pozulması cinayət və ya digər məhkəmə sanksiyalarının tətbiqinə səbəb ola bilər.
- Təqsirləndirilən şəxslər üçün proqramlar – Belə proqramların yaradılması yaxşı bir təcrübədir və bu, İstanbul Konvensiyasının tələbidir (Maddə 16). Dövlət ittihamçıları cəzalarının şərtləri kimi təqsirləndirilən şəxslərin belə proqramlarda iştirakını istəyə və məhkəmələr isə tələb edə bilərlər, lakin, bunlara hökm və ya digər məhkəmə sanksiyalarına alternativ kimi icazə verilə bilməz. Əgər iştiraklarına icazə verilərsə, məhkəmə işçiləri onların müəyyən meyarlara cavab verdiklərinə və zərər çəkmiş şəxslərin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün onlara risk qiymətləndirmələrinin və tədbirlərin daxil edilməsinə cavabdehlik daşıyır.
- “*restitusiadan*” kənara çıxan *hüquqi müdafiə vasitələri* – bunlar cinsi ayrı-seçkiliyi və stereotipləri aradan qaldırmağa çalışarkən struktur səviyyədə dəyişə bilər. Buna müvafiq dövlət qurumlarının Gonzalesin Meksikaya qarşı işində olduğu kimi xüsusi tədbirlər

görməsini tələb etmək üçün orderlər daxil ola bilər (Amerika İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2009). Burada, Məhkəmə itkin düşmə, cinsi zorakılıq və qadınların qətlə yetirilməsi ilə əlaqəli bütün cinayətləri araşdırmaq; qadınların ictimaiyyətdə rolu ilə əlaqədar stereotipləri aradan qaldırmaq məqsədilə dövlət qulluqçuları üçün insan hüquqları və gender mövzusunda daimi tədris və təlim proqramları və kursları təşkil etmək; və mövcud zorakılıq vəziyyətini aradan qaldırmaq məqsədilə Çihuahua əyalətinin ümumi əhalisinə yönəlmiş təhsil proqramı həyata keçirmək üçün istifadə edilən bütün protokolların, təlimatların, istintaq meyarlarının və xidmətlərin beynəlxalq standartlara uyğun olaraq standartlaşdırılmasına dair qərar vermişdir. Dövlətdən həmçinin, bütün bu tədbirlərin yerinə yetirilməsinə dair üç il ərzində Məhkəməyə illik hesabat təqdim etməsi tələb edilmişdir. Bundan əlavə, hüquqi müdafiə vasitələri üçün göstəriş vermək əvəzinə, məhkəmələr icra hakimiyyəti orqanı ilə hüquqi müdafiə vasitələrinə dair dialoq apara bilər və məhkəmə qarşısında⁴ duran məsələlərə dair və qərarların icrasına nəzarət/ icrası barədə həll yollarını təklif edə bilər və görülməli tədbiri izah etməsini tələb edə bilər.

Cəzanın təyin olunması

QQZ ilə bağlı işlərdə prokurorlar və hakimlər tələb olunan cəzanın cinayətin xarakterini ciddi şəkildə əks etdirdiyini təmin etməlidirlər. Belə hallarda təyin edilən cəza **ədalətli olmalı, ayrı-seçkiliyə yol verməməli, mütənasib, vahid və ardıcıl** olmalıdır. Cəzanın əsas məqsədləri zərər çəkmiş şəxsləri qorumaqdan, zorakılığın təkrarlanmasının qarşısını almaqdan və təqsirləndirilən şəxsi məsuliyyətə cəlb etməkdən ibarət olmalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin reabilitasiyası cinayət hökmünün əsas məqsədi olmamalıdır.

Dövlət ittihamçıları və hakimlərin cəza hökmünün verilməsi kontekstində nəzərə ala biləcəyi bəzi məsələlər aşağıdakılardır:

- Cəzanın artırılmasını əsaslandırmaq üçün ağırlaşdırıcı hallar varmı? (məsələn, zərər çəkmiş şəxsin əlaqəsi, cinayətlərin təkrarlanması)

4 See Judgement T-760 (Constitutional Court of Colombia, Sentencia T-760/08, July 31, 2008) (Colombia) – Bax: T-760 sayılı qərar (Kolumbiya Konstitusiyası Məhkəməsi, 'Sentencia' T-760/08, 31 iyul, 2008-ci il) (Kolumbiya)).

hər hansı əvvəlki məhkumluq; uşaqların olması; zorakılığın son dərəcəyə çatması və/yaxud silahdan istifadə).

- Risklərin qiymətləndirilməsi təqsirləndirilən şəxsin təkrar cinayət törədəcəyini göstərirmi?
- *Təqsirləndirilən şəxs 'ilk dəfə' cinayət törədirmi?* Bu, cəzanı qəti surətdə yüngülləşdirməməlidir. İlk dəfə cinayət törədən bir çox şəxslər keçmişdə zorakılıq tətbiq etmiş, lakin, heç vaxt ittiham olunmamışdır. Təqsirləndirilən şəxsin cinayət keçmişini müəyyənləşdirmək üçün prokurorlar və hakimlər digər məlumat mənbələrinə müraciət etməlidir.
- Cinsi zorakılığı törədən şəxs cəzanın bir hissəsi olaraq konkret bir yurisdiksiyada (qurumda) cinsi cinayətkar kimi qeydiyyatla alınmışdır?
- Zərər çəkmiş şəxsə hökmün çıxarılmasına aid olan zorakılığın təsirinə dair məlumat təqdim etmək imkanı verilibmi (məsələn, zərər çəkmiş şəxsin ifadəsi)?

Yaxşı təcrübə: Bəzi məhkəmələr hakimlərə məişət zorakılığı və cinsi zorakılıq ilə bağlı işlərdə uyğun hökmü verməsinə kömək etmək üçün cəza qaydaları işləyib hazırlamışdır. Böyük Britaniyada belə qaydalarda hakim tərəfindən nəzərə alınacaq və hökmə təsir edəcək amillərin siyahısı yer alır və onlar problemin ümumi yanaşmasını və ekspert rəyini nəzərə alaraq tədqiqat və sübutlara əsaslanırlar. Bu qaydaların həyata keçirilməsi dövrü şəkildə nəzərdən keçirilir. İngiltərə və Uels üzrə cəza şurası cinsi zorakılıq, məişət zorakılığı və mühafizə orderinin pozulması ilə bağlı işlərə dair qaydalar hazırlamışdır.⁵

Risklərin qiymətləndirilməsi

Cəzanın icrasının təxirə salınması, şərti məhkum etmə, şərti azad etmə haqqında qərarlar gələcəkdə zərərçəkmiş və ya başqalarına qarşı zorakılıq riskinin qiymətləndirilməsinin nəticələrini nəzərə almadan qəbul edilməməlidir.

⁵ Cəza qaydalarını (Sentencing guidelines) bu saytdan əldə etmək olar: <http://www.sentencing-guidelines.gov.uk>.

Məişət zorakılığı ilə bağlı işlər üzrə məhkəmə prosesində erkən mərhələdə polis tərəfindən risk qiymətləndirilməsi aparılmalı, lakin, ədliyyə orqanları arasında əlaqələndirməni və zərər çəkmiş şəxslərin iştirakını tələb edən prosedən ibarət məhkəmə qərarlarının yenilənməsi vacibdir. Hakimlər azadlığa buraxılma şərtlərinə dair qərar verərkən təqsirləndirilən şəxsin təhlükəli olması barədə ekspert hesabatlarına əsaslanır. Həbs qətimkan tədbirinin seçilməsini nəzərdən keçirən zaman zərər çəkmiş şəxsə qarşı həbsxanadan zərər yetirmək üçün edilən təhdidlər nəzərə alınmalıdır. Zərər çəkmiş şəxslərə və ailə üzvlərinə qarşı təhlükə mövcud olduğu hallarda hakimlər təqsirləndirilən şəxsin həbsdən qaçması və ya müvəqqəti və ya həmişəlik azadlığa buraxılması barədə zərər çəkmiş şəxslərin məlumatlandırılmasını təmin etməlidirlər.

Genderə həssas işlər və məhkəmə zalının idarə olunması

Prokurorlar və hakimlər üçün təhlükəsizliyin təmin edilməsi və məhkəmə prosesində, xüsusilə də cinayət işləri üzrə məhkəmə prosesində iştirak edən qadınlara qarşı risklərin azaldılmasında nəzərə alınacaq bir sıra praktik mülahizələr mövcuddur.

Təhlükəsizlik amilləri və risklərin idarə olunması

- Prokurorluq və məhkəmə işçiləri silah axtarışı və QQZ dinamikası üzrə təhlükəsizlik personalı üçün təlim hazırlığı kimi **müvafiq təhlükəsizlik vasitələrinə** malik olmalıdır.
- Məişət zorakılığı ilə bağlı işlərdə hakimlər cinayət törətməkdə şübhəli bilinən şəxsin **zərər çəkmiş şəxsə hədə-qorxu gəlməsi** və ya məhkəmə prosesini öz xeyrinə dəyişməsi üçün taktiki üsullardan istifadə etmək ehtimalının mövcudluğundan xəbərdar olmalıdır. (məsələn, iti baxışlarla, gözünü zilləməklə, emosional müraciətlər etməklə və s.) Hakimlər zəruri hallarda xəbərdarlıqlar etmək, tərəflərin yerləşdiyi məkanı təkrar təşkil etmək, yaxud zəruri olarsa, təqsirləndirilən şəxsi məhkəmə zalından çıxarmaq məsələlərində qətiyyətlə hərəkət etməlidirlər.
- Təqsirləndirilən şəxsin həbs edilmədiyi QQZ prosesləri sona çatdıqdan sonra tərəflər zərər çəkmiş şəxsin məhkəmə binasını tərk etməsinə və zəruri hallarda binadan çöldə mühafizə heyəti ilə

müşayiətinin təmin edilməsinə imkan vermək üçün tərəflərin zaldan çıxmaları **fasilələrlə** həyata keçirilməlidir.

- Prokurorlar və hakimlər qadın tərəfi ilə, xüsusilə də zorakılığa məruz qalmış şəxslərlə onların və digər ailə üzvlərinin **təhlükəsizliyinə dair planlar** və hər hansı ailə üzvləri haqqında söhbət etməlidirlər.
- Prokurorlar məhkəmə prosesinin mərhələlərini izah etməli, zərər çəkmiş şəxsin/şahidin **mühafizə orderi** üçün müraciət etmək fikrini soruşmalı və məhkəmə prosesi boyunca onun təhlükəsizliyini təmin etmək üçün ata biləcəyi addımları nəzərdən keçirməlidir. Buna təqsirləndirilən şəxsin həbsdə olmama ehtimalı və açıq məhkəmə iclasında şəxsi təhlükəsizlik planları barədə məlumat vermək daxildir.
- Praktik hüquqşünaslar müvafiq istiqamətləndirmələr etmək məqsədilə zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslər üçün mövcud **sosial xidmətlərdən** və yardımçı təşkilatlardan xəbərdar olmalıdırlar.
- Prokurorların və hakimlərin zorakılıq riskinin artan səviyyəsini müəyyən etmək, məhkəmə araşdırmaları zamanı riskləri idarə etmək və ədliyyə sisteminin tələb etdiyi monitoring və müdaxilə səviyyəsini müəyyən etmək üçün risklərin qiymətləndirməsini həyata keçirmək vəzifəsi vardır.
- Mühafizə orderinə dair məhkəmə dinləmələrində hakimlər sözügedən orderin məzmunu (məsələn, **uşaqlarla görüşə** məhdudiyyətlərin tətbiq olunması) müəyyən etmək üçün risklərin qiymətləndirməsini tətbiq etməlidir.
- Risklərin səviyyələri dinamik olduğundan və məhkəmə prosesləri zamanı dəyişilə bildiyindən risklərin qiymətləndirilməsi **dövri şəkildə** və zərər çəkmiş şəxslərlə əməkdaşlıq etməklə həyata keçirilməlidir. Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərlə işləyən bütün mütəxəssislər risklərin qiymətləndirilməsi üçün **ümumi meyarlar toplusundan** istifadə etməlidir (qurumlar-arası yanaşma).

Yaxşı təcrübə: Belçikada Ədliyyə Naziri və Baş Prokurorluq cütlüklər arasında zorakılıq hadisələri ilə əlaqədar olaraq məişət zorakılığına qarşı cinayət siyasəti qaydalarını müəyyən edən birgə təlimat qəbul etmişdir.⁶

⁶ Birgə təlimatı bu saytdan əldə etmək olar (fransızca və flamandca): <http://www.evaw-global-database.unwomen.org/>

Bu təlimat həm polis, həm də prokurorluq tərəfindən məişət zorakılığının müəyyənləşdirilməsi və qeydiyyatına alınması üçün istifadə edilən bir sistemdir. Bu təlimat ayrıca hüquq-mühafizə və məhkəmə orqanlarının vəzifələrini özündə əks etdirir və hər iki qurum üçün bir sorğu alətidir.⁷

- Məhkəmə sistemində QQZ hadisələrinə baxılması və idarə olunması üçün xüsusi üsulların olması tələb edilir. Bəzi ölkələr xüsusilə bu cür hallarla məşğul olan və ya məişət zorakılığı ilə bağlı mühafizə orderlərinə dair məhkəmə dinləmələrini idarə edən ixtisaslaşmış məhkəmələr və ya xüsusi dərnekələr yaratmışdır.

Yaxşı təcrübə: 2004-cü ildə İspaniya gender zəminli zorakılıqla bağlı işlər üzrə inteqrasiya olunmuş mühafizə tədbirləri haqqında qanun qəbul etmişdir (Yeni sahələrin yaradılması haqqında qanun 1/2004). Sözügedən qanunun icrasını asanlaşdırmaq məqsədilə növbəti qanunvericilik islahatı həyata keçirilmişdir (məsələn, konkret və kiçik məişət zorakılığı cinayətləri baş verdikdən sonra növbəti həftə ərzində təxirəsalınmaz məhkəmə prosesləri). QQZ üzrə ixtisaslaşdırılmış prokurorlar və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr yaradılmışdır. Məhkəmələr cinayət və mülki yurisdiksiyanı birləşdirmişdir; onlar mühafizə orderləri üçün bütün ərizələri araşdırır (zərər çəkmiş şəxs burada polise, ali məhkəməyə, prokurorluğa və ya dövlətin qadınlara dəstək mərkəzlərinə müraciət edə bilər) və 72 saat ərzində qərar qəbul edir. İxtisaslaşdırılmış məhkəmələrdə işləyən hakimlərdən gender zəminli zorakılıq mövzusunda təlimlərin keçirilməsi tələb olunur.

Qanun məhkəmə sistemində və hüdudlardan kənarında cinsi zorakılıqlara, o cümlədən, məhkəmələrin əməkdaşlıq etdiyi zərər çəkmiş şəxslərə dəstək ofislərinə, hertərəfli və çoxsahəli yanaşma yaratmışdır.

- Praktik hüquqşünaslar **prioritet diqqət** üzrə QQZ ilə bağlı işləri dəqiq müəyyən etmək üçün tədbirlər görə bilər (məsələn, işin düzgün idarə olunmasını və ona mümkün qədər tez və həssaslıqla yanaşılmasını)

7 Council of Europe Gender Equality Commission, 2015- Compilation of good practices to reduce existing obstacles and facilitate women's access to justice (pp. 24-26) – (Avropa Şurasının Gender Bərabərliyi Komissiyası, 2015- Mövcud maneələri azaltmaq və qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsini asanlaşdırmaq üçün yaxşı təcrübələrin toplusu (s. 24-26)).

təmin etmək üçün müvafiq istintaq materiallarını açıq-aydın şəkildə işarələmək)

İclasların və məhkəmə zalının təşkilinin planlaşdırılması

- Zərər çəkmiş şəxslər üçün təhlükəsiz, xüsusi və rahat bir yer seçilməlidir.
- Məhkəmə binasında hüquqi prosesin tərəfləri üçün **ayrıca gözləmə yerləri** olmalıdır.
- Üşaqlara yerində qulluq üçün tədbirlər görülməlidir.
- Qadınların **vəkil** və köməkçi şəxs vasitəsilə müşayiət olunmasına icazə verilməlidir.

Zərər çəkmiş şəxsləri hüquqları və dəstək xidmətləri barədə məlumatlandırmaq

- İstanbul Konvensiyasında prokurorlar və hakimlər tərəfindən zərər çəkmiş şəxslərə onların qanuni hüquqları və mövcud dəstək xidmətləri haqqında dəqiq **məlumatlar** verilməsini tələb edirlər (Maddə 56).
- Prokurorlar zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxsləri dövlətin cinayət prosesində oynadığı rolu və bu prosesdə onlara necə kömək olunacağı barədə məlumatlandırmalıdırlar.
- Gender zəminli cinayətlərdən zərər çəkmiş şəxslərə kompensasiyanın ödənilməsini tələb etmək, mülki mühafizə orderləri üçün müraciət etmək, məhkəmə dinləmələrində (həm hazırlıq iclasları, həm də işin mahiyyəti üzrə baxılması) ifadə vermək, habelə ifadə verməmək **hüquqları** açıq şəkildə izah edilməlidir.
- Bəzi məhkəmə sistemləri çərçivəsində vətəndaşlar müəyyən meyarlara uyğun olduqları təqdirdə onlara hüquqi və digər **yardım** növlərini əldə etmək hüququ verilir. Belə məlumatlar qadınlara ilk dəfə məhkəmə sistemi ilə qarşılaşdığı zaman çatdırılmalıdır. Prokurorlar qadınların bu məlumatları polisdən alacaqlarını düşünməlidirlər, lakin, onlar ilkin dindirmələr zamanı zərər çəkmiş şəxsin əldə etmək istədiyi resurslar barədə danışmağa vaxt ayırmalıdırlar.

Yaxşı təcrübə: Bir çox ölkələrdə qadın hüquqları sahəsində ixtisaslaşmış QHT-lər və hüquqi yardım göstərənlər qadınlar üçün mövcud olan xidmətlər barədə informasiya bülletenləri yaratmaq üçün prokurorlar və məhkəmələrin yerli şöbələri ilə əməkdaşlıq edirlər. Bu cür məlumatlar yerli dildə və ölkədə qadınlar tərəfindən danışılan digər dillərdə təqdim edilməli, eləcə də görmə və digər qüsuru olan insanlara çatdırılmalıdır (məsələn, de Brayl əlifbasında).

- QQZ ilə bağlı işlərdə zərər çəkmiş şəxslər və ya onların ailə üzvləri üçün təhlükə yarana biləcəyi təqdirdə hakimlər **zərər çəkmiş şəxslərə** məhkəmənin hökmü, qətimkan tədbirləri və həmin tədbirlərdə hər hansı dəyişikliklər (məsələn, təqsirləndirilən şəxsin vaxtından əvvəl azadlığa buraxılması və ya müvəqqəti azadlığa buraxılması və ya qaçması) barədə **məlumat** verməlidirlər.

Şahidlər və çəkişən tərəflər arasında qarşılıqlı əlaqələr

Qadınlar zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslər kimi

- QQZ ən çox şəxsi münasibətlər zəminində baş verir və zərər çəkmiş şəxs üçün ciddi fəsadlar yaradır. Praktik hüquqşünaslar bu işləri digər zorakılıq hadisələrindən, QQZ-nin xarakterindən və zərər çəkmiş şəxslərə, onların övladlarına və ailələrinə olan təsirlərindən necə fərqləndiyini öyrənməlidir.
- Zərər çəkmiş şəxsə **rəğbət** bəsləməkdən və sarsıntısını azaltmaq, prosesin gecikməsinin qarşısını almaq və onun təhlükəsizliyini təmin etmək üçün göstəriləcək səyləri izah etməkdən çəkinməyin.
- Zərər çəkmiş şəxslərin istintaq və məhkəmə prosesinə fərqli reaksiya göstərə biləcəyini xatırladaraq, onların ifadə verərkən necə emosional şəkildə duyğularını bildirdiyinə əsaslanaraq onların **etibarlılığına** qiymət verməkdən çəkinin.

Zorakılıq şahidləri olan uşaqlar

- Uşaqların təcavüzkar tərəfindən birbaşa fiziki zərərə məruz qalmadıqlarını, zərər çəkmiş olmadıqlarını və ya gələcəkdə zorakılığa məruz qalmaqcaqlarını düşünməyin. Belə hallar məhkəmə qarşısına

çıxarıldıqda təhlükə səviyyəsi yüksəlir və təqsirləndirilən şəxslər **zorakılıqları artırır** və ya təcavüzü uşaqlara qarşı yönəldə bilərlər.

- Zorakılıq risklərini və hər iki tərəfin valideyn hüquqlarını **uşağın ən yaxşı maraqları** ilə müqayisədə diqqətlə ölçüb-biçin.

Qadınlar və çoxsaylı ayrı-seçkilik

- Bütün qadınların təcrübəsi eyni olmadığına görə hakimlərin və dövlət ittihamçılarının çoxsaylı/çoxtərəfli ayrı-seçkiliklərə məruz qalan qruplara mənsub olan qadınlarla qarşılıqlı əlaqə qurma yollarına xüsusi diqqət yetirin. Məsələn, etnik mənsubiyyət, sosial-iqtisadi status kimi amillər (o cümlədən, tənha ana statusu) ucqar və ya kənd yerləri, cinsi mənsubiyyət, əlillik statusu, qaçqın, sığınacaq və ya məcburi köçkün statusu, yaş kimi amillərin hamısı qadınların təcrübələrinə mənfi təsir göstərə bilər və onları xüsusilə əlverişsiz bir vəziyyətə gətirə bilər.
- Yadda saxlayın ki, **azlıq statusuna** malik qadınlar ədalət mühakiməsinə çıxış imkanları əldə edən zaman aşağıdakı amillər səbəbindən tez-tez əlavə maneələrlə üzləşə bilər: dəstək xidmətindən, hüquqi yardımdan, hüquq-mühafizə orqanları və məhkəmələrdən fiziki və coğrafi təcridolma, mədəni və dil maneələri, “ifşa olunma” qorxuları və hüquqi nəticələr (immigrant statusu olan qadınlar üçün bu, deportasiya qorxusu deməkdir; lezbiyanlar, biseksual qadınlar və ya transseksual qadınlar üçün bu, mənsubiyyətlərinin ‘üzə çıxması’ və mümkün ayrı-seçkilik və repressiyalar deməkdir).
- Xüsusi və azlıq qrupları təmsil edən qadınlar haqqındakı **stereotiplərə** (məsələn, “məişət zorakılığı Roma mədəniyyətinin bir hissəsidir”) əsaslanmaqdan və ya onları təkrar üzə çıxarmaqdan çəkinin (xüsusilə, əgər bu miflər gender zəminli zorakılığı əsaslandırarsa). Qadın sünneti (QS) kimi zərərli təcrübələri təmsil edən hadisələri nəzərə alarkən bu, xüsusilə vacibdir.
- Azlıqları təmsil edən qadınların, o cümlədən, onların mədəni təcrübələrini əks etdirən xüsusi vəziyyətlərini başa düşmək mədəniyyət və ya ənənəyə əsaslanan insan hüquqlarının pozulması üçün bəhanə olmamalıdır.

Məhkəmə prosesində gender ayrı-seçkiliyi

Qadınların məhkəmə proseslərində gender ayrı-seçkiliyi və bərabərsizlikləri ilə üzləşməsi qeyri-adi hal deyil. Belə ayrı-seçkiliklər adətən qeyri-ixtiyari olan stereotiplərin nəticəsidir. Gender ayrı-seçkiliyi qadınların təcrübəsinə uyğun şəkildə başa düşmək mümkün olmadıqda və ya onlara diqqət yetirilmədikdə baş verir. Aşağıda, məhkəmə proseslərinin necə keçirildiyi, eləcə də məhkəmə davranışı və əsaslandırılma ilə bağlı ayrı-seçkiliyin potensial sahələrinə dair nümunələr verilmişdir.

- Dildən biganə və/yaxud qeyri-münasib şəkildə istifadə edilməsi (məsələn, qadın cinsində olan şəxslərə ‘qızlar’, kişi cinsində olan şəxslərə ‘kişilər’, yaxud qadına ‘əzizim’, ‘sevimlim’, ‘gənc xanım’ deyərək müraciət etmək və eksklüziv və konkret cinsi seçimi təşviq edən dildən istifadə etmək, məsələn, ‘sədr’ – kişi cinsində (chairman-ingiliscə)).
- Bir qadının bir kişi ilə müqayisədə analoji vəziyyətdə necə davranacağını və ya hiss edəcəyini qiymətləndirmək.
- Bir qadının ‘normal’ qadın kimi necə davranmalı olduğunu qiymətləndirmək.
- Gender zəminli zorakılıq haqqında anlayışının olmamasını nümayiş etdirmək, məsələn, məişət zorakılığı və ya cinsi təcavüz və zərər çəkmiş şəxsə təsiri baxımından zorakılıq dövrü.
- Ev işləri və uşağa qayğı dəyərinin başa düşülmədiyini nümayiş etdirmək.
- Kişi və qadınlar arasında gəlir səviyyəsinin, ev təsərrüfatının işinin və uşağa qayğı fəaliyyəti kimi məsələlərlə əlaqədar olan statistik fərqlərin müvafiq qaydada nəzərə alınmaması.

Ekspertlərin və “Amicus curiae”-in (məhkəmənin dostunun) rolu

- Xüsusi biliyə malik mütəxəssislər təcavüz sarsıntısı sindromunun, sarsıntı sonrası stress pozumluğunun, zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərin yaşadığı zorakılıq dövrünün və ya uşağın ən yaxşı maraqlarının müəyyən olunmasında kompleks bir hadisəni anlamaqda məhkəməyə kömək edə bilər.

- Ekspertin ifadəsi, məsələn, təcavüzdən zərər çəkmiş 'tipik' şəxsin davranış tərzini kimi ümumi gender stereotiplərinin yayılmasında təsirli ola bilər.
- Hakimlər ifadənin əhatə dairəsinə diqqət yetirməlidirlər və ekspertləri yalnız onların səlahiyyətlərinə aid olan sahələrə məhdudlaşdırdığına əmin olmalıdırlar. Hakimlər həm də ekspertin qərəzli mövqeyi əks etdirmədiyini və ya gender stereotiplərini gücləndirmədiyini, lakin, həmin ifadənin qadınların maraqlarını və narahatlıqlarını əks etdirdiyini təmin etməlidir. Bəzi yurisdiksiyalarda hakim bunu təmin etmək üçün ekspert təyin etməyə qərar verə bilər.
- “Amicus curiae” (məhkəmənin dostu) tərəfindən təqdim edilən məlumatlar ekspertin ifadəsindən fərqlənir və adətən, hüquq normalarını aydınlaşdırmaq və ya müəyyən bir mövzuda hüquq təcrübəsini (fəlsəfəsini) izah etmək üçün istifadə olunur (onların faktiki və ya elmi məlumatları təqdim etmək imkanı olduğuna baxmayaraq). “Amicus curiae” brifinqləri prosesin tərəfi olmayan şəxslər və ya təşkilatlar tərəfindən təqdim olunur, lakin işə aid olan şərhləri təklif edir. “Amicus curiae” brifinqlərinin dəyəri məhkəməyə kömək etməkdən ibarətdir. Halbuki, “Amicus curiae” brifinqləri işin dəyərlərini şərh etməməlidir.

Mübahisələrin alternativ həlli (MAH)

MAH arbitraj, mediasiya (vasitəçilik) və danışıqlar prosesləri kimi tam miqyaslı məhkəmə prosesini əvəz edən müxtəlif mexanizmləri nəzərdə tuta bilər. MAH prosesləri könüllü və ya məcburi ola bilər və ya məcburi, yaxud da məcburi olmayan qərarların verilməsinə səbəb ola bilər. MAH bəzi hallarda faydalı ola bilsə də, gender ekspertləri qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının əldə edilməsi baxımından MAH-nın tətbiq edilməsində ehtiyatlı olmağa çağırırlar.

İstanbul Konvensiyanda həmçinin, konvensiyanın əhatə dairəsində olan qadınlara qarşı zorakılıq formaları ilə əlaqədar işlərdə qərarların və hökmlərin verilməsində vasitəçilik və barışdırma daxil olmaqla **icbari alternativ mübahisə həlli proseslərini qadağan etmək** aydın şəkildə göstərilmişdir (Maddə 48).

Məişət zorakılığı ilə bağlı işlərdə tətbiq olunduğu zaman MAH təqsirləndirilən şəxsin və zərər çəkmiş şəxsin bərabər şəkildə təqsiri nəticəsində baş

verməsi və onların hər ikisinin məsələni həll etmək üçün davranışlarını yumşaltmağın vacib olması kimi yanlış anlayışa əsaslanır. Bu yanaşma cinayətin ağırlığını sadələşdirir və daha geniş desək, bu, bərabər ədalət mühakiməsi sisteminin siyahısından QQZ kimi ağır cinayətləri çıxardığı səbəbindən qanunun aliliyinə və qadının qanun qarşısındakı bərabərliyinə zidd xarakter daşıyır.⁸

Vasitəçilik tez-tez ailə hüququ və boşanma halları, məsələn, əmlak bölgüsü, qəyyumluq və uşaqların qayğısına qalmaqla əlaqədar mübahisələrdə tətbiq olunur. Məhkəmələr hər hansı bir ailə mübahisəsini vasitəçiliyə istiqamətləndirmədən əvvəl məişət zorakılığının keçmişinin olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün araşdırma qaydalarını işləyib hazırlamalıdır. Məhkəmə işçiləri və vasitəçilər, bu cür yoxlama sınaqlarının aparılması və məxfiliyin təmin edilməsi üçün təlim hazırlığı keçməlidirlər.

8 Women's Access to Justice for Gender-Based Violence, Practitioner's Guide No. 12, International Commission of Jurists, p. 138. (Gender zəminli zorakılıq üzrə ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi haqqında praktiki bələdçi, 12-ci say, Beynəlxalq Hüquqşünaslar Komissiyası, s. 138).

Bibliografiya

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention), and the Group of Experts against Violence against Women and Domestic Violence – (Qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığının qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə haqqında Avropa Şurası Konvensiyası (İstanbul Konvensiyası) və Qadınlara qarşı zorakılığa və məişət zorakılığına qarşı mübarizə qrupu ekspertləri)

<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

European Court of Human Rights, Press Service, Thematic Factsheets on the Case-law of the Court, including on gender equality, domestic violence, violence against women, reproductive rights, trafficking in human beings, work-related rights, among others – (Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, Mətbuat Xidməti, Məhkəmənin presedent hüququ, o cümlədən, gender bərabərliyi, məişət zorakılığı, qadınlara qarşı zorakılıq, reproduktiv hüquqlar, insan alveri, əmək hüquqları və digər məsələlər haqqında məlumat bülleteni):

<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets>

Gender equality and women's rights – Council of Europe standards (2016)-(Gender bərabərliyi və qadın hüquqları – Avropa Şurası standartları (2016)):

<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6930-gender-equality-and-women-s-rights-council-of-europe-standards>

A feasibility study on Equal Access to Women to Justice (2013)-(Qadınlara ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi haqqında texniki-iqtisadi əsaslandırma (2013)):

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b1e>

Compilation of good practices from member states to reduce existing obstacles and facilitate women's access to justice (2015)-(Mövcud olan maneələri azaltmaq və qadınlara ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsini asanlaşdırmaq üçün üzv ölkələrindən olan yaxşı təcrübələri toplusu (2015)):

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b12>

National studies on barriers, remedies and good practices for women's access to justice in five Eastern Partnership countries (2016)-(Beş Şərq Tərəfdaşlığı ölkəsində qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi yolunda maneələr, hüquqi müdafiə vasitələri və yaxşı təcrübələr üzrə milli tədqiqatlar (2016)):

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>

Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence/ Module 3: Justice and Policing Essential Services (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP and UNODC, 2015)-(Zorakılığa məruz qalan qadınlar və qızlar üçün mühüm xidmət paketləri/Modul 3: Ədliyyə və polis xidmətlərinin göstərilməsi üçün mühüm xidmətlər (BMT-nin Qadınlar, BMT-nin Əhali Fondu, ÜST, BMT-nin İnkişaf Proqramı və BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq İdarəsi, 2015)

<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>

Guidance on the Istanbul Convention, Council of Europe (Avropa Şurası Konvensiyası üzrə bələdçi):

<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/publications>

Improving the Effectiveness of Law Enforcement and Justice Officers in Combating Violence against Women and Domestic Violence: Training of Trainers Manual (Council of Europe, 2016)-(Qadınlara qarşı zorakılıqla və məişət zorakılığı ilə mübarizədə hüquq-mühafizə və ədliyyə orqanlarının işçilərinin effektivliyinin artırılması: Təlimçilərin təliminə dair əl kitabı (Avropa Şurası, 2016))

<https://rm.coe.int/16806acdfd>

Preventing and Combating Domestic Violence against Women: A learning resource for training law enforcement and justice officers (Council of Europe, 2016)-(Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması və onunla mübarizə: Hüquq-mühafizə orqanlarının və ədliyyə orqanlarının işçiləri üçün təlim resursu (Avropa Şurası, 2016))

<https://rm.coe.int/16805970c1>

Handbook on Effective Prosecution Responses to Violence against Women and Girls (UNODC, UN Women, 2014)-(Qadınlara və qızlara qarşı zorakılığın effektiv cinayət təqibinə dair cavab tədbirləri haqqında əl kitabı (BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq İdarəsi, BMT-nin Qadınlar, 2014)

http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14_02565_Ebook_new.pdf

Handbook for Legislation on Violence against Women (UN Women, 2012)- (Qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizə haqqında qanunvericiliyə dair əl kitabı (BMT-nin Qadınlar, 2012))

<http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-handbook.htm>

Sexual Violence against Women: Eradicating Harmful Gender Stereotypes and Assumptions in Laws and Practice (International Commission of Jurists, 2015)-(Qadınlara qarşı cinsi zorakılıq: qanunlarda və təcrübədə zərərli gender stereotiplərinin və ehtimalların aradan qaldırılması (Beynəlxalq Hüquqşünaslar Komissiyası, 2015))

<https://www.icj.org/icj-addresses-harmful-gender-stereotypes-and-assumptions/>

Women's Access to Justice for Gender-Based Violence: A Practitioners' Guide (International Commission of Jurists, 2016) – (Gender zəminli zorakılıq ilə bağlı işlərdə qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarını əldə etməsi: praktik bələdçi (Beynəlxalq Hüquqşünaslar Komissiyası, 2016))

<https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/03/Universal-Womens-access-to-justice-Publications-Practitioners-Guide-Series-2016-ENG.pdf>

Lilla Farkas, How to Present a Discrimination Claim: Handbook on seeking remedies under the EU Non-discrimination Directives, (European Commission, 2011) – (Lilla Farkas, Ayrı-seçkiliyə dair iddia təqdim etmək qaydası: Aİ-nin ayrı-seçkiliyə qadağan edən direktivləri çərçivəsində hüquqi müdafiə vasitələrinin axtarışı haqqında əl kitabı (Avropa Komissiyası, 2011))

Gopalan, Kravetz and Menon, "Proving Crimes of Sexual Violence" in Serge Brammertz and Michelle Jarvis (eds), Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY (OUP, 2016) – (Gopalan, Kravetz və Menon "Cinsi zorakılıq cinayətlərinin sübuta yetirilməsi" Serge Brammertz və Mişel Jarvis (redaktorlar), Köhnə Yuqoslaviya Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsində münaqişə ilə əlaqədar cinsi zorakılıqla bağlı işin cinayət təqibi (Oksford Universitetinin nəşri, 2016),

Marianne Hester and Sarah-Jane Lilley, Domestic and Sexual Violence Perpetrator Programmes: Article 16 of the Istanbul Convention, (Council of Europe, 2014) – (Marianne Hester və Şarah-Jane Lilley, Məişət

zorakılığında və cinsi zorakılıqda təqsirləndirilən şəxslərə dair proqramlar: İstanbul Konvensiyasının 16-cı maddəsi (Avropa Şurası, 2014))

Ashley E. Lowe and Nina Dodge Abrams, Should We Mediate in Cases Involving Domestic Violence? Oakland County Bar Association, November (2011) – (Aşley E. Love and Nina Dodc Abrams, Məişət zorakılığı ilə bağlı işlərdə vasitəçilik etməyimiz lazımdır? Oakland Qraflığının Vəkillər Kollegiyası, noyabr (2011))

Judicial College, Equal Treatment Bench Book. London (2013) – (Məhkəmə Kolleci, bərabər rəftar haqqında stolüstü kitab. London (2013))

Department of the Attorney General Western Australia, Equality Before the Law Bench Book. Section 7-Women. First edition. Perth (2009) – (Qərbi Avstraliya Baş Prokurorluğu, Qanun qarşısında bərabərlik haqqında stolüstü kitab. Bölmə 7-Qadınlar. Birinci nəşr. Pert (2009))

Laura Van den Eynde, An Empirical Look at the Amicus Curiae Process of Human Rights NGOs before the European Court of Human Rights. Netherlands Quarterly of Human Rights. Vol. 31/3. p. 274. (2013) –(Laura van den Eynde, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi qarşısında İnsan Hüquqları Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının 'Amicus Curiae' prosesinə kompleks baxış. Hollandiyanın İnsan Hüquqları haqqında rüblük nəşri, Cild. 31/3. s. 274. (2013))

Council of Europe Gender Equality Strategy 2014–2017, Strategic Objective 3: Guaranteeing Equal Access of Women to Justice – (Avropa Şurasının Gender bərabərliyi strategiyası 2014–2017, Strateji məqsəd 3: Qadınların ədalət mühakiməsinə bərabər çıxış imkanlarının təmin edilməsi)

Council of Europe Gender Equality Commission, Compilation of good practices to reduce existing obstacles and facilitate women's access to justice (2015) – (Avropa Şurasının Gender Bərabərliyi Komissiyası, Mövcud olan maneələri azaltmaq və qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsini asanlaşdırmaq üçün yaxşı təcrübələrin müqayisəsi (2015))

Carmen de la Fuente Mendez, Special Courts and Special Prosecutor's Offices Examining Cases of Violence Against Women in Spain- Ten Years of Experience: Barriers, Remedies and Good Practices for Women's Access to Justice, presentation at the regional conference Strengthening judicial Capacity to Improve Women's Access to Justice, 24–25 October, Chisinau, Republic of Moldova (2016) – (Karmen de la Fuente Mendez,

İspaniyada qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı işlərə baxılması üçün xüsusi məhkəmələr və xüsusi prokurorluqlar: On illik təcrübə: Qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsi yolunda maneələr, hüquqi müdafiə vasitələri və yaxşı təcrübələr, Qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının təmin edilməsini yaxşılaşdırmaq üçün məhkəmələrin potensiallarının gücləndirilməsi mövzusunda həsr olunmuş regional konfransda təqdimat, 24-25 oktyabr, Kişinyov, Moldova Respublikası (2016)).

Avropa Şurası qitənin aparıcı insan hüquqları təşkilatıdır. Onun tərkibinə 47 üzv dövləti daxildir ki, onlardan 28-i Avropa İttifaqının üzvüdür. Avropa Şurasına bütün üzv dövlətlər insan hüquqlarının, demokratiyanın və qanunun aliliyinin qorunması məqsədilə hazırlanmış sazişi - İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasını imzalayıblar. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Konvensiyanın həyata keçirilməsinə nəzarət edir.

www.coe.int

Avropa İttifaqı Avropanın 28 demokratik ölkəsi arasında yeganə iqtisadi və siyasi tərəfdaşlıq təşkilatıdır. Onun məqsədi daha ədalətli və təhlükəsiz bir dünyada 500 milyon vətəndaşın sülhə, çiçəklənməyə və azadlığa nail olmasıdır. Bu məqsədlərin icrası üçün AI ölkələri AI-ni idarə etmək və onun qanunvericiliyi qəbul etmək üçün orqanlar təsis etmişdir. Onların arasında əsas orqanlar Avropa Parlamenti (Avropa xalqını təmsil edən), Avropa İttifaqı Şurası (milli hökumətləri təmsil edir) və Avropa Komissiyasıdır (Avropa İttifaqının ümumi maraqlarını təmsil edən).

<http://europa.eu>

Funded
by the European Union
and the Council of Europe



EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe